

שמעתא למיקתא

גליין קצ"ה / פר' כי תבוא / ה'תשע"ד
קהילת "חניכי הישיבות", רמות ב'

האם מותר לאכול לפני תקיעת שופר

א. איסור אכילה לפני קיום מצוה

אמרין בש"ס סוכה (נח). מי שבא בדרך ואין בידו לולב משיכנס לביתו יטול על שולחנו. ופירש רש"י אם שכח ולא נטל קודם אכילה צריך להפסיק סעודתו וליטול לולב. ומבואר מינה דאסור לאכול טרם קיים מצות נטילת ד' מינים. וכן פסק השו"ע (סי' תרנב סעי' ב).

וכן הוא לענין תפילה בש"ס שבת (ט, י), דתנן לא יאכל אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, ולא יכנס אדם סמוך למנחה למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדון, ע"כ. וכן נפסק בשו"ע (סי' רלב סעי' ב וסי' רלה סעי' ב) לענין תפלת מנחה ומעריב.

(וכן מציינו בתורה"ד (סי' קט) לענין קריאת המגילה. והובא ברמ"א (סי' תרצב). וכן הוא לענין בדיקת חמץ בשו"ע (סי' תלא סעי' ב). וכן כתב המ"א (סי' תמה ס"ק א) לענין מצות שריפת חמץ, ולענין נ"ח כתב במ"א (סי' תרעב ס"ק ה) בשם המנהגים ד"יטובי' להדליק קודם אכילה, ובשם המהרש"ל כתב דאפי' ללמוד אסור משהגיע זמנה ואפי' התחיל פוסק כמ"ש סימן תל"א ס"ב, וכן פסק בב"ח, ע"כ. ועיי' עוד ברמ"א (סי' תפס סעי' ד) לענין אכילה לפני ספח"ע, ולענין איסור לימוד לפני תפלת שחרית, עיי' בסימן פ"ט סעי' ו, ועיי' במיב"ש לר"ב ס"ק י"א דהדינים דשם שייכים גם לתפלת מנחה).

ב. התחיל לאכול, האם חייב להפסיק

וכבר אמרו בשבת שם דאפי' שאינו רשאי להתחיל, מ"מ אם עבר והתחיל לאכול אם עדיין יש זמן ביום להתפלל אינו פוסק, אבל לקר"ש מפסיק. ופרש"י (שם ד"ה מפסיקין) דכיון דקר"ש מצוה מהי"ת היא החמירו טפי. ומבואר דמחליטין בין מצות דאוי' למצות דרבנן, דבמצות דאוי' אף אם כבר התחיל פוסק משא"כ במצות דרבנן.

וכן מציינו בסוכה (סו) לענין מצות נטילת לולב, דביו"ט ראשון מפסיק כדי לנטול ארבעת המינים, אבל ביו"ט שני אם איכא שהות ביום אם התחיל אינו פוסק. וכן פסק השו"ע (סי' רלה סעי' ב וסי' תרנב סעי' ב).

וכתבו התוס' (שבת ט: ד"ה ואם), הרא"ש (סי' יח), הר"ן (ג: ד"ה והא דתנן) והמרדכי (סי' רכד), דמוכח בגמרא דאפילו התחילו לאיסור נמי אין מפסיקין. וכן פסק השו"ע (סי' רלב סעי' ב) לענין תפלת מנחה. [ולענין תפלת שחרית כתב השו"ע (סי' פט סעי' ה) דאם התחיל לאכול קודם עלות השחר אפי' שהתחיל בהיתר י"א דצריך להפסיק, וי"א שאינן להפסיק, וסברת המחמירים כתב המ"ב (סי' פט ס"ק כח) כפי א"ע"י. ובתפלת המנחה א"ע להפסיק כנ"ל, הכא שאני כיון דאסמכוה אקרא דלא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם ע"כ צריך להפסיק, ע"כ. ולמשעו לפי הכלל הידוע דיש אומרים ויש אומרים הלכה כח"א אחרון, מבואר דהשו"ע ס"ל להקל בזה. אבל הכרת המ"ב (שם ס"ק כט) להחמיר].

ג. התחיל לפני שהגיע זמן המצוה

ויענינו בר"ן (נח) דהא דאמרין דלמדי דאורייתא אפילו אם התחיל מפסיק, הני מילי בדאיתחיל בתר דמטא זמן חיובא, או סמוך לו דהיינו חצי שעה, אבל אתחיל מקמי הכי אפילו בדאוי' כיון דאיכא שהות לא מפסיק, והביא ראייה לדבר. וכן פסק הרמ"א (סי' תרנב סעי' ב) לענין נטילת לולב.

ד. איסור אכילה לנשים לפני מ"ע שהזמן גרמא

ולענין נשים (האם רשאות לאכול לפני מ"ע קיום שהזמן גרמא שקבלו עליהן חובה), עיי' בקשו"ע (סי' קכט סוף אות ט) שכתב דאם האשה חלושה וצריכה לאכול קודם התקיעות יכולה לאכול. והחיי"א (ככל קמא אות ז) כתב שאם האשה צריכה לאכול בשחר, תאכל קודם התקיעות, כי בלאו הכי מדינא פטורות. ואף על גב שכבר קבלו עליהן חובה, מ"מ במקום צער או חולי, יש לומר דלא קיבלו. וכ"כ הא"א מבוטשאטש (סי' תקפט). (ועיי' כוונת החיי"א להתייר אפילו סעודה ממש, דהא טעימה בלא"ה ס"ל דשרי אפילו לאנשים בכה"ג, כמבואר בסמוך).

ה. אכילה מועטת

והנה בש"ס שבת (ט): אמר רבי יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל. ונח' הראשונים האסורה פירושה סעודה קטנה (דהיינו כסעודה כל אדם), או סעודה גדולה (דהיינו סעודת נישואין וכו'). דעת התוס' (שבת ט: ד"ה בתספורת) דאפילו סעודה קטנה אסורה. אבל דעת הרא"ש (ברכות סי' יא) בשם רבינו תם דסעודה גדולה אסורה, אבל סעודה קטנה לא חיישין לאימשובי כלל ושריא. והרשב"א (ח"א סי' רסח) כתב דלעולם סעודה קטנה אסורה אלא דמי' טעימה בעלמא שריא.

וכבר פסק השו"ע בסי' רל"ב (סעי' א) לענין "תפלת מנחה" דאסור לאכול סעודה קטנה דהיינו כשקובע לסעודה, אבל לטעום דהיינו אכילת פירות, מותר. והוא הדין לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא בעק, מותר, ע"כ.

וכתב המ"א (סי' יז) דדוקא כביצה שריא ולא יותר. וכמו כן שתיה יותר מכביצה אסורה, א"ע"י דגבי סוכה מקרי עראי מ"מ (שם טעמא דלמא מושך וזה שייך יותר בשתיה דמשכר, ע"כ. וכתב המ"ב (סי' רלב ס"ק לה) דמי' סתם משקה (ש"מ משכר) מותר לשתות אפילו הרבה. [אלא דעיי' במ"ב (סי' תלא ס"ק א) לענין בדיקת חמץ דהדין הוא שצריכה להיות לכתחלה דוקא בתחלת הלילה, ויבוי אכילת פירות אינו מותר רק בחצי שעה שקודם הבדיקה, אבל משהגיע זמן הבדיקה גם עיי' פירות אין נכון לשתות הרבה].

אלא דעיי' במ"א בסי' תרנ"ב (סי' ד) שכתב לענין טעימה לפני "נטילת לולב", דא"ע"י דמשמע מהשו"ע דטעימא בעלמא שרי כמ"ש בסי' רל"א וס"י רל"ב (סי' תל"א). מ"מ מדברי התוס' בסוכה (עו: ד"ה אתרוג) מוכח דטעימה אסורה וצ"ע. עיי' ויענינו בק"ר (סי' תרנב ס"ק ד) שיצא לחזק הראיה לאסור בזה. ומ"מ בסי' תרצ"ב (אות יא) לענין אכילה לפני קריאת המגלה פסק לחלק במקום "צורך גדול".

והבית מאיר (סי' תרנב) כתב דלדינא לפי רוב הפוסקים בסימן רל"ב זה תלי בזה, כלומר כל היכא דהדין בהתחיל באיסור אף דאיכא שהות מפסיק אף טעימה אסורה, וא"כ ביו"ט ראשון אפשר דאסור טעימה נמי וכן כה"ג גבי תקיעות, ע"כ.

והבכור"י עקב (שם ס"ק ה) דחה הראיה מתוס', אלא דמי' מסיק שאין להקל בזה אלא לצורך גדול כיון דהתורה"ד (סי' קט) החמיר בין לענין מגילה ובין לענין קרי"ש בטעימה, וא"כ ה"ה בלולב ביום ראשון ע"כ"פ (וכ"ז אחר תפלת שחרית, דאל"ה אסור אפילו אכילת ארע"י משום תפלה כמבואר בסימן פ"ט סעי' ג').

וכן בחי"א (ככל קמא אות טו) פסק לענין נטילת לולב דמי שחלש לבו ואין יכול להתמתין כ"כ, מותר לטעום קודם, דדוקא באכילה גזינן מ"מ שכתב, משא"כ טעימה בעלמא. אבל מי שאינו חלוש, יחמיר אף בטעימה, ע"כ. וכן הוא במטה אפרים (סי' תקפח אות ב) לענין אכילה לפני תקיעת שופר. וכן נקט הכה"ח (סי' תקפח אות יא וסי' תקפח אות כו). והכרעת המ"ב (סי' תרנב ס"ק ז) דטעימא בעלמא מדינא שרי, ומ"מ אין להקל בזה אם לא לצורך גדול (ושם מייירי לענין נטילת לולב).

אלא משהמ"א הני"ל בסימן רל"ב משמע דמודה לענין מצות דרבנן דטעימה שריא. וכן המ"ב (סי' תלא ס"ק ו) כתב להתייר טעימה לפני בדיקת חמץ, וכן מוכח בדבריו בסימן רפ"ו דשתיק להשו"ע שהתייר טעימה לפני תפלת מוסף, א"ע"י שאיסור לאכול סעודה מוסף הוא מפני שאסור לאכול לפני המצות כמבואר בסמוך. ולפ"ז לכאורה לענין נטילת לולב ביו"ט שני דהוי דרבנן אפשר להקל לענין טעימה, וכמו שציטטו הבית מאיר והבכור"י הני"ל. וכן נקט בקובץ תשובות (ח"ג סי' פט ד"ה בשניות בשי"ה) אליבא דהמ"ב דדוקא ביו"ט ראשון אסורה הטעימה לפני התקיעות (אמנם לענין קריאת המגילה המ"א (סי' תרצב ס"ק ז) והמ"ב (שם ס"ק יד) החמירו בזה. אלא דמבואר במ"א שם ע"פ התורה"ד דקריאת המגילה חמירא טפי שהרי כל המצות נדחות מפניה).

ו. אכילה לפני תקיעת שופר

והנה לכאורה מצות שופר לא גרע ממצות לולב שאסור לאכול לפני קיומה. וכן פסקו המ"א (סי' תרצב ס"ק ז), המטה אפרים (שם), הבית מאיר (שם) הקשו"ע (שם), החיי"א (ככל קמא אות ז), השערי תשובה (סי' תקפד ס"ק ג), הרע"א (על סי' תקפט), המ"ב (סי' תרצב ס"ק טו) והמהרש"ם (ח"א סי' א). ונ"ע בספר פסקים ותקנות לרע"א, בספר הליכ"ש (ר"ה פ"ב אות ג והנה ג' ב) בשם הגרש"א זצ"ל ונבד"ח (מע' די' מינים ס"ד אות כב).

(וכמו כן באכילה לפני תקיעות איכא איסור משום דאסור לאכול סעודה לפני תפלת מוסף (אבל טעימה שריא), אלא דכבר מבואר בט"ז (סי' רפ"ו ס"ק ב) ובמ"א (שם ס"ק א-ב) דטעם האיסור הוא מאותו טעם שאסור לאכול לפני שאר מצות דחיי' שמה ומשך ולא יתפלל. וכ"כ השש"כ (פנ"ב הנה כד). ועל כן באופן שמותר לאכול בשאר מצות ה"ה דשרי לפני תפלת מוסף. ומשי"כ התשובות והנהגות (ח"ה סי' קעט ד"ה ועוד) בזה צ"ע).

ז. ישוב למנהג לאכול לפני תקיעת שופר

אלא דכידוע מנהג עולם הישיבות (וכן במקומות רבים) להקל בזה, וכן הביא בשד"ח (אספה"ד מעי' ר"ה סי' ב אות לא) דכן נהגו האשכנזים שביום ראשון ושני של ר"ה אחר תפלת שחרית יוצאים רובם ככלום והולכים לבתיהם ושותים תה וחוזרים לבית הכנסת לסיים סדר התפלה וכן נעשה לפני רבנים גדולים וצדיקים, ע"כ.

והנה בשו"ת לבושי מרדכי (א"ח סי' סה) כתב דהנעושים כן לא יאות עבדי, דאסור לטעום קודם תקיעת שופר. אולם בשו"ת התעוררות בתשובה (ח"א סי' רכה) כתב ליישב המנהג דבאמת האיסור לאכול לפני התקיעות אינו מוזכר אפי' ברמז או בש"ס ולא בפוסקים, ואפשר דהיינו טעמא דמשום דאמת הדין אין לחוש שישכח מלשמעו [המשך בעמוד הבא]

מאימתי חלה חובת קידוש של יום

איאת בטור (סי' פ"ט) - וכתב אבי העזרי שמותר לשתות מים (קודם תפלת שחרית) דלא שייך בהו גאוה, ודווקא בחול אבל בשבת ויו"ט כתב דאסור משום הקידוש. וא"א הרא"ש ז"ל היה שותה מים בשבת בבוקר קודם התפילה, שאין הקידוש אסור כיון שעדיין לא הגיע זמנו. וכתב הב"י דכדברי המתירים נראה עיקר (וכ"ש שיש פוסקים שמתירים לשתות מים קודם הקידוש כמו שיתבאר בסי' רע"א), וכן פסק הדינא בשו"ע (פ"ט ס"ג) דמותר לשתות מים קודם התפילה בין בחול בין בשבת ויו"ט.

והנה בפרשיה (שם ס"ק ו) כתב דלפ"ז אפי' קודם מוסף מותר. ומבואר דס"ל דחובת קידוש לא חלה אלא לאחר תפילת מוסף (ולא לאחר תפילת שחרית).

וכיוצ"ב מציינו בשלמי ציבור (ד"ני הכנות לתפילת אולם) שהביא תשובת הר"ם זכותו זצ"ל שנשאל אם מותר לשתות ולאכול לרפואה קודם תפילה, וכן אם מותר לטעום בשבת בין ויצר למוסף. והשיב דפשיטא ליה דמותר לטעום בין ויצר למוסף, משום דאכתי לא מטא זמן קידושא רבא.

וכ"כ עקרי הד"ט (סי' י"ג אות ג) - הובא ברע"ט סי' רפ"ו ס"ג - בשם אגרות הרמ"ז דמותר לטעום קודם מוסף בלא קידוש, דהא אסור לקבוע סעודה קודם מוסף, ולכן לא חל חובת קידוש, וכן נוהגים בכל א"י, וכן עשה מעשה מהר"א סג"ל בלכתו לפקוד את המהרש"א ושתו קפה ומיני מתיקה בלא קידוש, ומאן דבעי להחמיר ולקדש אינו אלא הדיוטות ע"ש.

אולם מציינו בטור (סי' רפ"ו) שכתב דא"ע"י שאין הלכה כרב הונא דאמר אסור לו לאדם שיטעם כלום קודם תפילת המוספין, מ"מ צריך שיתפלל אותה קודם אכילה.

וכתב שם הב"ח - ומה שיש מקשים היאך יתכן לאכול קודם מוסף בשבת ויו"ט והלא אסור לטעום עד שיקדש כמ"ש בסי' רפ"ט, איכא לתמוה עליהם דא"כ בעובדא דרב אויא [ברכות כה:] נמי קשיא דהא בשבת הוי עובדא כדפי' רש"י [כח: ד"ה לא], אלא הדבר פשוט דצריך לקדש, והכי קאמר יטול ידיו ויקדש ויברך ברכת המוציא ויאכל ויברך ברכת המזון ואח"כ יתפלל מוסף דזמנה כל היום, וליכא הכא קושיא כלל. ע"כ. ומבואר דס"ל דע"כ אחר תפילת שחרית איכא חובת קידוש [ובעיקר דבריו ע"ע במג"א סי' רפ"ו ס"ק א'].

ובאמת בעטרת צבי (סי' רפ"ט ס"ק ג) כתב דקושייתם מתיישבת ע"פ לשון חובת בסי' רפ"ט שכתב דלא חלה עליו עדיין חובת קידוש עד לאחר התפילה. ור"ל דכל עוד שלא התפלל מוסף לא חלה עליו חובת קידוש.

אולם רבים מן הפוסקים ס"ל כדעת הב"ח, דהנה גבי מ"ש השו"ע (סי' רפ"ו ס"ג) - מותר לטעום קודם תפילת המוספין, דהיינו אכילת פירות או אפי' פת מועט, אפי' טעימה שיש בה לטעור את הלב, אבל סעודה אסורה. כתב העולת שבת (סי' ג) דהיינו כשמקדש כבר, אבל לטעום קודם קידוש ודאי אסור כמו שמבואר בסי' רע"א ס"ד.

וכ"כ שם המג"א [סי' א] דא"ע"י דאסור לאכול קודם קידוש ואין קידוש אלא במקום סעודה, י"ל דדי שישתה כוס סי' אחריו כמ"ש סי' רע"ג ס"ה. והוסיף וכתב דאין לומר דלא חל עליו חובת קידוש, דהא רשאי לאכול מעט פת והל עליו קידוש.

וכן פסק הגר"ז (סי' רפ"ו ס"ד) - מותר לטעום אחר תפילת שחרית קודם תפלת המוספין, כמו שמותר לטעום קודם תפלת המנחה משהגיע זמנה, דהיינו אכילת פירות אפילו הרבה כדי לטעור הלב, ופת כביצה ולא יותר כמו שנתבאר בסי' רל"ב, ובלבד שיקדש מתחלה וישתה רביעית י"י או יאכל כוית מחמשת המינין אחר הקידוש מיד כמו שנתבאר בסי' רע"א.

וכ"כ התור"ש (סי' ד) וערוך השולחן (סי' ד) דבלא קידוש ודאי דאסור לאכול, דהא כבר חלה עליו חובת קידוש. וכן נקט לדינא במשנ"ב (סי' ד). והא"י (סי' ט) א"ע"י שכתב דשו"ע איירי כשמקדש קודם דהא אסור לטעום קודם הקידוש, מ"מ כתב דנראה לו לבישעה הדחק שאין לו יין ופת רק פירות וחלש שבת מותר לטעום בלא קידוש, דיש לסמוך בזה על הראב"ד בהשגות

התקיעה. ועוד יש לתת טעם לזה כי י"ל דלא רצו חכמים לאסור מלאכול שלא יתבטל משמחת יו"ט וכבוד יו"ט שהוא מהי"ת. ועי' במ"א (סי' תרנב ס"ק ד) שכת' דאם לא הביאו לו לולב לא יתענה יותר מחצות כיון דאסור להתענות בחוה"מ ומכ"ש ביו"ט, ע"כ.

אלא דיש לתמוה על דבריו שכתב דלא מצינו שאסרו אכילה לפני התקיעות, דהרי המ"א (סי' תרנב שם) הביא מהתוספתא בשבת (פ"א ה"ד) שמוזכר להדיא ד"כשם שמפסיקין לקיי"ש, כך מפסיקין לתקיעת שופר ולנטילת לולב ולכל המצות האמורות בתורה". וכמו כן מה שהביא מהמ"א דאם אין לו לולב לא ימתין ללא אכילה אלא עד חצות, ואפשר דלא התיירו אלא טעימה דקדילא טפי.

וכמו כן משי"כ להקל כדי שלא יהיו בכלל מתענים ביו"ט. איברא שכן מצינו במעשה רב (מהגר"א סי' רז) דאין מאיכילין בתפילה יותר מדיא שאין להתענות בו עד חצות כמו שארי ימים טובים, ע"כ. אולם כבר פסק המ"ב (סי' תקצ"ג ס"ק א) ע"פ העטרת דקנים, דלכו"ע מותר להתענות ברי"ה ולהתפלל עד חצות אע"ג דבשבת ושאר יו"ט אסור, וכן איתא לעיל בסימן תקפ"ד סי"א בהג"ה, ע"כ.

מיהו לכאורה יש ליישב המנהג בפשיטות, דסמכו על דברי השו"ע שמתיר טעימה אף לפני מצות דאו' (וכמ"ש המ"א הני"ל אליבא דהשו"ע). וכמו כן י"ל דכיון שנהגו (בפרט בקהלות אשכנז) להאריך בתפלת ראש השנה נהגו להקל דהוה כחלשים שהתירו להם טעימה. [ועי' במטה אפרים (סי' תקפ"ח אות ב) שכתב דהאוכל מחמת חולשה לפני התקיעות צריך לקדש. ועינין בקצה המטה, שם סי' ק"ה) שהביא מהגליון המטה אפרים מהמר"א אב"ד"ק סוואלובי שנקט שמותר לשתות בלא קידוש כמו קודם התקיעה, דכיון דאסור לאכול קודם תקי"ש ממילא לא חל עליו חובת קידוש, ע"כ. וכן טוב שלא לקדש. אולם הגי' יצחק (ח"י סי' יח) כתב דאם חשל לבייש יש לסמוך דטעימה מותרת וע"כ צריך לקדש. וכן פסק בתשובות והנהגות (ח"ה סי' קע"ט ד"ה ונראה). ועי' בערך שי (סי' תרנב)].

ח. רבים אוכלים יחד
אלא הדין שיש להני"ל אחי שפיר לנוהגים להקל רק בטעימה (דהיינו עד כביצה). אלא דעינינו תחזינה דאנשים אינם נזהרים לאכול דוקא פחות מכשיעור, וא"כ אכתי צ"ע על מה סמכו להקל.

ואפשר ליישב ע"פ המ"ב (רי"ש סי' תרס"ט) שכתב ללמד זכות על מה שנוהגים באיזה מקומות שאחר מנחה של יו"ט ראשון קובעין עצמם לשנות עד מעריב, אע"פ שאסור לאכול מזמן שנגיע זמן קרי"ש אפילו אחר קידוש, ואינו מותר רק טעימה בעלמא דהוא מיני פירות או פת כביצה ולא יותר, ד"ל דרבים מדכרי אהדדי ולא יבואו לשכוח תפלת ערבית, אבל כפי"ש יש לזהר שלא לשנות אז משקה משכר, ע"כ. ולפי"ז מ"ה בני"ד דהרי היכן ששונתין ואוכלין בוצותא. ושוי"מ שכי"ב בש"ש (פ"ב ה"ה ג) בשם הגר"ש זצ"ל. ע"פ המ"ב הני"ל (והוסף עוד ליישב דסומכין נמי דכמו שאין מברכים ליישב בסוכה אפילו על כביצה ועוד כך לענין אכילה לפני המצוה, ע"כ). וכן נקט בתשובות והנהגות (ח"ה סי' קע"ט ד"ה ונראה). ועי' בערך שי (סי' תרנב)].

ט. מנחה שומר
ובגוונא שאינו אוכל בבית הכנסת (ולכא רבים), יש לתת עצה לצאת מכל צד ספק, ע"י שימנה שומר שיזכירנו לשמוע התקיעות, דהרי משמע מהרמ"א (סי' רלב ס"ג) דשומר מהני בכה"ג. וכן הוא במ"ב (סי' תרנב ס"ק ז ושעה"צ שם) דעכ"פ לענין טעימה שמכנין על שומר אפילו לכתחלה. וכ"כ בצ"א (ח"ו סי' ז) ועיני"ש שכת' דאף אם אינו ממנה שומר למעשה אין לחוש מפני שהתקיעות נעשות בשותפות כל הציבור וליכא חששא שמא ישכח, כיון שיעוד שהרבים לא יחכו לו ונתן לכן דעתו לגמור טעימתו במהירות ולחזור לביה"כ].

ולמעשה אע"פ שמצינו לימוד זכות למקילין. מ"מ דעת הגר"ש זצ"ל (מועדים פ"ב אות א) דמי שאין לו צורך כ"כ לא יקל כלל לאכול קודם התקיעות. וכן דעת הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פט"ז אות יח). ודעת הגר"ש שליט"א (חוט שני ר"ה פ"ב סי' ק"ד ע"מ ג) דבגוונא שיעבור חצות ללא אכילה יאכל לפני התקיעות עד כביצה, דאלי"ה יצא שכרו בהפסדו. וכן מבצירי א"ש (ימים נוראים סי' ט"ט) כתב דהטעם שהקילו בזה הוא מפני דהאידינא נהגו לאתחילא הרבה ברי"ה יותר מבקאי יום ונמנעו. [אולם ע"י לעיל דדעת המ"ב להתיר להתענות עד אחר חצות ברי"ה] (ומ"מ אף למחמירים יש לתת עצה שלא יהא בכלל מתענה ולא יצטרך לאכול לפני התקיעות, ע"י שישתה מים קודם תפלת שחרית. דהנה המ"ב (סי' רפ"ח ס"ק א) כת' דכל שטונע מדי דתו לא מקרי מתענה. ועי' במ"א (סי' קנ"א ס"ק א) שמשפיק אדם די בשתיית משקה או צריך לאכול דוקא כביצה פת. ודעת הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פ"ד אות ט) דלמעשה בשתייה סגי. ובא"פ למגן (סי' ב' בהגה"ש שם) מיקל אף ע"י מים. ובקצות השלחן (סי' צ' בהדי"ש ס"ק א) כת' שיתכן ששתיית מים אינה בכלל טעימה. ועי' בערך בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רע"ז). ועכ"פ בני"ד נר' דיש לסמוך דסגי בשתיית מים. ובעל הקהלות יעקב (ארחות רבנן ח"ב סי' קנ"א) נהג ברי"ה לשתות תה לפני התפלה].

מסקנא דדינא -
העולה לדינא, לכתחלה אין לאכול לפני התקיעות (בפרט בעשרת ימי תשובה דיש לתדקק טפי במצוות כמבואר בשו"ע בסי' תר"ג), פירט למי שחלוש שמוותר לו לטעום (דהיינו עד כביצה מזוונת) אף לכתחלה. ומ"מ המיקל לאכול לפני התקיעות יש לו על מה לסמוך, בפרט כשרבים אוכלים יחד שמוזכרים אחד לשני לשמוע התקיעות. ומ"מ אף בכה"ג יש להיזהר לכתחלה שלא לאכול יותר מכביצה מיני דגן. (ואם ממנה שומר שיזכירנו לבוא לשמוע את התקיעות עדיף טפא). וכ"ז ביו"ט ראשון שחובת התקיעות מהי"ת, אולם ביו"ט שומר מעיקר הדין טעימה שריא. (ונשים ראשות לאכול עד כביצה לכתחלה אף ביו"ט ראשון, ואף יותר משיעור זה אם הן חלשות).

האוכל תפוח בודש ועיקר דעתו על הדבש, על מה יברך

א. עיקר וטפל, מברך על העיקר ופוסט על הטפל
מבואר בש"ס ברכות (מד). ד"כ"ל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוסט את הטפלה". וכן פסק השו"ע (סי' ר"ב). ומה"ט בראש השנה שנוהגים לאכול תפוח בדבש כמבואר בסימן תקפ"ג, מברך על התפוח שהוא העיקר ופוסט את הדבש הטפל לו (אא"י דעתו בפרוש לאכול הדבש בפני"ע טלפת בו התפוח). וכ"כ המ"ב (סי' א) והוסף דאף שאוכל התפוח אחר ברכת המוציא מוציא מ"מ צריך לברך עליו כיון שאינו טפל לפת.

ויש לדון במי שהדבש עיקר אצלו, האם מברך על הדבש ופוסט את התפוח, או דלמא כיון שדרך אנשים להחשיב את התפוח כעיקר בטלה דעתו אצל כל אדם, ומברך כדרך העולם על התפוח ופוסט את הדבש. (ונאיא בפ"מ בני"ד גם לענין שתיית רביעית תה או קפה קר שקט

הברכ"י (סי' י"ד אות א) שהעולם טפל דעתו אצל כל אדם, דאם באותו מקום הרוב שותים אף לא אמרין בטלה דעתו. וכמו כן איכא בפ"מ בזה לענין מה שמנאנו במטה משה המובא בסמוך דמי שאוכל מאל שדרך העולם לחנות ממנו והוא אינו נהנה, שאע"פ חייב לברך עליו ד"בטלה דעתו אצל כל אדם" (ונאיא בזה בני"ד בגליונות סי' רכ"ב)].

ב. מאכל שדרך לאוכלו לטעום ורוצה לאכול לקינוח
והנה שנינו בש"ס ברכות (נ"ג). דדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה אוכלים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם. ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונין ברכה לאחריהם. וכן פסקו הט"ש"ע (סי' קע"ט ס"ג א). וכתב המ"ב (סי' א) וביאר הלכה ד"ה לפת בהם) שאפ"י דברים שחייבים באים ללפת את הפת אלא שבאין לטעום ולשבע ג"כ בכלל דברים הבאים מחמת סעודה, ונפטרם בברכת המוציא. [ועיני"ש שכתב כן אף אליבא דהשו"ע, וזה דעת הת"י (כ"ט. ברי"ה). אולם בתה"ל"ד (אות א) נקט דהשו"ע פסק שברכת התוס' (ד"ה הלכתא) והרא"ש (סי' כ"ז) דס"ל דדוקא אם באים ללפת הפת, הפו פוטרם. וכן משמע במבאר הגולה (שם) ובבאר הגר"א (שם). אולם דעת הגי' מאיר (שם) כמ"ב, ואכמ"ל].

וכתב במטה משה (סי' ס"ח) והוא במ"א (סי' קע"ד ס"ק י"א) שהאוכל דבר שאין דרכו לאוכלו לקינוח ורוצה המברך לאוכלו לקינוח, וכן להיפך, אמרין דבטלה דעתו אצל כל אדם. וכן נקטו השל"ה (שער האותיות ק' קדושת האכילה כלל ב ס"ק ד"ה ובהו נשתנה) והתהלה לדוד (סי' קע"ט אות א). ולפי"ז י"ל דה"ה לענין עיקר וטפל דאזלין בתר רובא.

ושו"ר בהלכות קטנות (ח"א סי' ס"ח) שכתב כן להדיא שדבר שאין דרכו להיות טפל, אין הדבר תלוי בכל א' לעשות העיקר טפל והטפל עיקר, ובטלה דעתו אצל כל אדם.

ג. האם אזלין לפי דרך העולם או דרך אותה העיר
ויש לדון האם מנהג העולם קובע לענין זה או מנהג המדינה, ואת"ל דבתר מנהג המדינה אזלין, האם הדבר תלוי ברוב או כל שמקצת עושים כן לא בטלה דעתו.

והנה בתוס' (שבת צ"ב ד"ה והי"ל) נתנו דבכמה מקומות בש"ס מבואר לענין "בטלה דעתו" אזלין בתר אותה העיר, ומאידך במקומות אחרים מבואר דאזלין בתר עלמא. ויצאו חלק שכל שני מקום נהגים כן מצד הראוי לפי ענינם רובא דעלמא הם לעצמם, אבל מה שמוחו א' או עיר או כפר או כרך נהגים מצד פתיחות ורוע סדר, בטלה דעתם, ויש כת שלישית שדנין כרובא דעלמא אף ללמוד ממנה לאחרים שבאותו המין והוא היכן שכולם ראויים לאותו דבר, ע"כ. וכ"כ המאירי (שבת שם ד"ה המוציא) והריטב"א (עירובין כ"ח. ד"ה בטלה דעתו). וכן נקט (בהלכות שבת) המ"א (רס"י שם) הובא במ"ב (סי' ח), וכן פסק בחזו"א (סי' נ"ה ס"ק ט ד"ה ובמ"א). ועי' בביאור הלכה (סי' ש"כ ד"ה ובמקום שנהגו).

וא"כ לענין ברכת התנחן שהדבר תלוי לפי מנהגם וטבעם של אנשים בכל מקום ומקום, י"ל דכל מדינה ומדינה רובא דעלמא הם לעצמם. ואזלין לפי רוב אנשים של אותו מקום.

וכן מבואר בשו"ע (סי' ר"ד ס"ג ה) שהרי כתב דשיעור המים שנותנים במזיגת יין ואינו משנה בברכת תלוי בשיעור שמוזגין יין "באותו מקום". וכן מצינו בחי"א (כלל נ"א אות א) שכתב שאין מברכים בפח"ע או בפח"א אלא על דבר שטוב לאכול חי והיינו שד"ל בני "אותו מקום" לאכול כן, אבל אם אין דרך בני "אותו מקום" לאכול חי אף שהן טובים לאכילה אף שלא ע"י הדחק נדרש שמברכים שחל. ועינין בלבוש (סי' ר"ב ס"ג י"ג) שכתב שכל שאין דרך להרבה בני"א לאוכלו חי אין מברכין עליו בשם פרי אלא לאחר בישולם, וכיון דאין דרך לאוכלו חי בטלה דעתו אצל כל אדם, ע"כ. וכן נקט המ"ב (סי' ח ס"ק ג ושעה"צ שם אות ג) ע"פ דברייהם שאזלין בתר הרוב על אותו מקום. (ועינין בלבוש (סי' קע"ט ס"ק אות א) שכתב שמ"מ במקום שדרך בני"א לפעמים לעשות כן, לא אמרין בטלה דעתו אצל כל אדם).

מסקנא דדינא -
העולה לדינא, האוכל מאכל שדרך אנשים להחשיבו לעיקר, אם אחד מחשיבו לטפל בטלה דעתו אצל רוב בני"א שבאותה מדינה שהוא מתגורר בה. (וה"ה לאוכל שדרך סעודת פת מאכל שדרשם על אנשים לאכול לטעום והוא רוצה לאכול לקינוח, או להיפך, דאמרין בטלה דעתו אצל רוב בני"א שבאותו מקום. וכן כל כיוצא בזה). ועל כל כיוצא בזה ע"ד דבבש כנהוג בליל ראש השנה, מברך על התפוח ופוסט את הדבש, ואפילו אם אצלו הדבש נחשב חשוב כי בטלה דעתו אצל רוב בני אדם (אא"י אוכל הדבש בפני"ע).

פכ"ט דשבת (ה"ח) דמותר לטעום קודם קידוש של יום. ועוד דבזה יש לסמוך על הנחלת צבי שכתב בסימן רפ"ט (שער צבי ס"א) דלא חל קידוש קודם מוסף, ואף דשם לא שרי אלא מ"מ היינו קודם תפלת שחרית, ודו"ק. ע"כ. והביאווה השערי תשובה (ס"ק ג) והמשנ"ב (ס"ק ט)].

ועי' בברכ"י (סי' רפ"ז ס"ז) דכת' משמיה דמהר"י זי"ן דהרוצה לטעום קודם מוסף יקדש מקודם. ואם ירצה יקדש ויאכל כזית פת או פירות קודם מוסף, ואחר מוסף יחזור ויקדש, ונפיק אליבא דכו"ע [מהר"י זי"ן בשו"ת שערי ישובה כ"י א"ח שער ה' סי' ג וסי' ה'].

וע"ע בשדי חמד (מערכת ר"ה סי' ב' ס"ק ל"א) שכתב - ושמעתי שיש מקומות אצל אשכנזים שבוים ר"ה ראשון ושני אחר תפלת שחרית יוצאים רובם ככולם מבית הכנסת והולכים לבתייהם ושוחים ט"י וחוזרים לבית הכנסת לסיים סדר התפלה (קריאת ספר תורה ותקיעות וכו'), ואמרו לי שגם בעיר הזאת (קראסוב) נוהגים כן האשכנזים הי"ו והיה הדבר תמוה בעיני, ולא רציתי לדבר להם על זה כי ידעתי ששאר השורגולו בזה קשה להם לבטל מנהג ופעמים שאתה מתעלם, וכשם שמצוה לומר וכו', עתה השגתי ספר יקר שו"ת הד"ר לידידי הגאבד"ק ניזנוב יצ"ו וראיתי בסי'

כ"ט אות צ"ח (בד"ה בשאלה) שכתב שהגאון הצדיק מהר"ר שמשון נהג כל ימיו בראש השנה אחר תפלת שחרית ציוה לאחד הלוח לקדש ולהוציא רבים ידי חובתם, ואחר כך שחה הצדיק ט"י ונתן לכמה וכמה פת אדם לשמות, ושוב אחר התפלה קידש שנית, ולהבדיל בין החיים וכו', גם אנו נהגינו הכי אבתריה ובלי ספק שנמצא שם רבנים גדולים חסידים יראי ה' ואנשי מעשה ושום אחד לא קרא תגר, וכדאם הם לסמוך עליהן. עכ"ל. ומשמעות הברכה היא שגם בני"א בריאים וטובים היו שותים ט"י, ומובן ג"כ שעשו כן אחר תפילת שחרית קודם התקיעות, ויפה עשיתי שלא להרהר אחר המנהג, עם כי כמו זר נחשב בעיני הנח להם לישראל וכו', ופוק חזי מאן גברא רבה מסהיד עליה שנעשה בפני רבנים גדולים וצדיקים.

הנה השד"ח בריש דבריו לא פירש אם נהגו לעשות קידוש קודם שתיית הטיי, ואיך נהגו לענין דינא דאין קידוש אלא במקום סעודה. אולם בעובדא דהר"ר שמשון כתב גאב"ד ניזנוב שציוה לאחד הלוח לקדש ולהוציא את הרבים, וצ"ב איך מהני הקידוש של אותו החלוש שאשר אינ"ש שלא אכלו, והלא אין קידוש אלא במקום סעודה. ומפורש בדבריו דאחר התפילה קידש שנית, ולא פירש אם הוא מחמת ההקידוש הראשון לא היה כדון, או מחמת דס"ל עיקר דאין חיוב הקידוש אלא לאחר תפילת מוסף. וכוונתו צ"ב.

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

עבודת חודש אלול (ג)

ההכנה לר"ה כמו לקראת ביקור המלך - י'וזהו הביאור בדברי המדרש על מאה"כ, לפני ה' כי בא כי בא לשפוט את הארץ (תהלים צו) ואמרו במדרש כי בא בראש השנה, כי בא ביום הכפורים, שהקב"ה בא אלנו בביתנו פנימה בימים גדולים וקדושים אלו,

וגם מי שמדמה בנפשו שאין לו מה לתקן ולהוסיף בתורה ויר"ש, מ"מ כשמדובר בביקור המלך אין די ואין גבול לאופנו ההכנה והתיקון, כדי שלא נראה ח"ו כאותו סכל וטיפש שחשב שאם המלך בא לביתו הרי שמצא אותי ראוי לכך, והאמת הוא שאינו כן אלא שכל אחד בכל מצב שהוא צריך לאחוז חיל ופחד מאימת ביקורו של המלך". (הגר"ח ברי"ם זצ"ל, מרבה חיים, תשרי פרק י"א)

נערך ע"י מחבר קונטרס

"עבודת חודש אלול וימי הסליחות"

מסדרת עבודת המועדים

נתרם לע"נ

יצחק בן טייר ז"ל

רגינה בת מרים ז"ל

© הערות ותורמות בטל' 02 571-3932

בין השעות 15:20 - 19:45